

Človekove pravice v šolstvu Republike Slovenije : na primeru geografske vzgoje in izobrazbe

dr. KARMEN KOLENC-KOLNIK, docentka
Univerza v Mariboru,
Pedagoška fakulteta,
Oddelek za geografijo,
Koroška 160, SI-2000 Maribor

IZVLEČEK

Pri pouku geografije se vzgoja in izobraževanje za človekove pravice odražata tako v jezikovni komponenti, to je možnosti učenja geografije v materinem jeziku, in v družbeno-humanistični komponenti, ki temelji na spoznavanju različnih možnosti uveljavljanja človekovih pravic po svetu. Geografi smo v prenovljenih šolskih programih zapisali učne cilje, ki naravnani na oblikovanje strokovno utemeljenih odnosov, stališč in vrednot npr. do človeka ter njegovih pravic, izhajajo iz spoštovanja različnih ras, vere, etnične pripadnosti, jezikovnega in kulturnega izročila.

Ni dovolj poučevati vsebine o človekovih pravicah izolirano, samo pri določenih vsebinskih sklopih ali predmetnih področjih. Njihova izobraževalna in vzgojna nota morata biti prisotni pri vseh šolskih predmetih, torej tudi pri pouku geografije.

V članku je predstavljen konkreten primer prilagoditve geografskih učnih vsebin na narodnostno mešanem območju za učence in dijake italijanske in madžarske narodnostne manjšine.

Ključne besede: človekove pravice, geografska izobrazba in vzgoja, prilagoditve pouka geografije za narodnostni manjšini

ABSTRACT

HUMAN RIGHTS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF REPUBLIC OF SLOVENIA: BASED UPON AN EXAMPLE OF GEOGRAPHICAL EDUCATION

Studying geography, the education for human rights is shown both through the linguistic component, that is through the possibility to study geography in one's native language, and also through the social-humanistic component, which is based on knowing different possibilities to enforce human rights throughout the world. In the renewed school programs the geographers have established study aims which are directed toward shaping professionally founded relations, viewpoints and values for example toward a human being and his rights, and are derived from respect for different races, religions, ethnic appartenance, linguistic and cultural tradition. It is insufficient to teach the topics on human rights

isolated and only with certain contents' complexes or subject areas. Their educational and upbringing note needs to be present in all subjects in school, therefore also in geography.

In the article you will find a presentation of a concrete example of adaptation of geographical contents in a nationally mixed area for pupils of Italian and Hungarian national minority.

Keywords: Human rights, geographical education and upbringing, adaptation of geographical education for national minorities

I. Uvod

Danes se pogosto od šole pričakuje, da popravi, kar je bilo napačno ali zamujeno na drugih področjih razvoja demokratične družbe, tako v širšem evropskem (OECD & CERI, 1987) kot tudi domačem slovenskem prostoru (Motik, 1992). Sam izobraževalni proces naj bi soustvarjal pogoje, da se lahko razumejo zapleteni družbeni procesi in dalje gradijo odnosi razumevanja, tolerantnosti in da v zakonodaji zapisane pravice zaživijo v pedagoški in še pomembneje v življenjski praksi. Prav kultura in izobraževanje sta osnovna temelja oblikovanja identitete in ohranjanja osebne in narodnostne raznolikosti in kot taki dajeta posamezniku osnovo za uveljavljanje njegovih temeljnih človekovih pravic.

V procesu teženj po integraciji Evrope in oblikovanju novih držav, tudi Slovenije, se kaže velika potreba po obravnavi medčloveških, mednacionalnih in meddržavnih odnosov. Pri tem je zelo pomembna vzgoja, tako državljanska, kot interkulturalna vzgoja in vzgoja za sožitje. To pomeni sprejemanje družbenih različnosti in strpnost do njih in osveščanje posameznika pri uveljavljanju njegovih temeljnih človekovih pravic.

Razumevanje takšnega pristopa v izobraževanju je potrebno zaradi dojemanja in povezovanja večplastnosti družbenih procesov, spoznavanja in premagovanja stereotipnih mnenj ter predsodkov, ki pogosto izhajajo iz nepoznavanja in razumevanja tako prostorske, torej geografske, kot civilizacijske drugačnosti. Prav na tem področju lahko pouk geografije prinese pomembno kvaliteto.

II. Nekatere pravice in dolžnosti državljanov Republike Slovenije na narodnostno mešanem območju z vidika Zakona o šolstvu

Med temeljne pravice otrok (Divjak, 1996) smo zapisali tudi pravico do izobraževanja. Izobrazba nam omogoča medsebojno poznavanje in nas vspodbuja v komuniciranje ter tako zmanjšuje različne predsodke med posamezniki in skupinami.

Življenje v obmejnih regijah, v našem konkretnem primeru ob slovensko-italijanski in slovensko-madžarski meji, prinaša poleg ostalih posebnosti tudi sobivanje z narodnostnima manjšinama. Pri tem to ni le sobivanje, ampak tudi vzgajanje in izobraževanje v istih ustanovah, z istimi učitelji in seveda v vzgojno-izobraževalnih programih. Tako so mladi v institucionalnem pogledu v obmejnih regijah deležni enotnih učnih pogojev. Vendar so določene razlike le možne, predvsem pa so odvisne od izbire posameznika.

Za boljše razumevanje je potrebno pregledati nekatere organizacijske in vsebinske posebnosti šolstva na narodnostno mešanih področjih Slovenije in tiste elemente v njem, ki vplivajo na pouk geografije. Med posebnimi pravicami pripadnikov italijanske in

madžarske manjšine na področju vzgoje in izobraževanja je zapisana tudi pravica učencev do spoznavanja zgodovine, zemljepisa in kulture matičnega naroda ter spodbujanje učencev k razvijanju lastne ustvarjalnosti v materinem jeziku. Zakon o osnovni šoli (1994), Zakon o gimnazijah in drugih splošnih šolah (1994) in Pregled najpomembnejših predpisov o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji (1994) pa med določili Programa življenja in dela OŠ in vzgojno-izobraževalni programi v srednjem izobraževanju (1994) poudarja zlasti posebnosti zgodovine, zemljepisa, kulture in drugih dosežkov matičnega naroda ter zagotavljajo spoštovanje narodnostnih čustev učencev.

Za pripadnike italijanske manjšine poteka pouk v enojezičnih šolah. Šole z italijanskim učnim jezikom delujejo na narodnostno mešanem območju občine Izola, Koper in Piran.

Na dvojezičnem območju občin Lendava in Murska Sobota poteka vzgojno-izobraževalno delo v šolah dvojezično - v slovenskem in madžarskem jeziku. To omogoča, da učenci spoznajo oba jezika in obe kulturi. Pouk poteka skupaj za pripadnike večinskega naroda in manjšine. V novejšem času prihaja do sprememb pri organizaciji vzgojno-izobraževalnega dela. Gre za ločevanje učencev pri pouku materinega in drugega jezika okolja. V bodoče pa bo do tega prihajalo tudi pri predmetih, pomembnih za oblikovanje narodne identitete (RS - Urad za narodnosti: Pregled ..., 1994, 3).

III. Geografsko izobraževanje in učne vsebine o človekovih pravicah

Socialni kontekst, v katerem poteka izobraževalni proces, vključuje fizično okolje ter socialno, tako šolsko kot širše družbeno okolje. V slednjem se izkazujejo razlike v razumevanju vloge posameznikove osebnosti v družbi, utrjeni vedenjski vzorci, sistemi vrednot itd. Potrebno je dobro premisliti ter sedanjemu času in aktualnim življenjskim potrebam učencev približati didaktični pristop, ki bo redefiniral obstoječe pretežno materialno naravnane učne cilje.

"Vzgojno-izobraževalni cilji pri geografski izobrazbi so lahko pomembni posredniki družbene moči in ideologije. Pogosto imajo nalogo ustvarjanja podobe tako prijateljev kot sovražnikov." (Hajdu, Paasi, 1995, 35) Narodni in družbeni stereotipi so zlahka izkoriščeni v propagandne namene, pri čemer je propaganda naravnana na čustva, mite, predsodke in podobno. Tovrstnih primerov ni malo, tako v svetovni zgodovini kot tudi v slovenski zgodovini.

Tako se ponovno srečujemo z že večkrat zastavljenim vprašanjem aplikacije geografije za družbene potrebe in to še zlasti v njeni vzgojno-izobraževalni vlogi. Osnovni namen pouka geografije že dolgo ni več samo podajanje geografskih informacij, temveč zagotavljanje aktualnosti in uporabnosti znanja, ki bo, spodbujala k odprtosti in dojemljivosti za pozitivno vrednotenje družbe in narave. Mednarodno razumevanje na eni strani in posameznikova odgovornost do prostora pa postaja osrednja misel pri načrtovanju geografskih učnih načrtov.

V prejšnjem desetletju smo se geografi lotili temeljite prenove učnih načrtov, ki delno poteka še danes. Eno izmed izhodišč prenove je bila potreba po uskladitvi pouka geografije v Sloveniji s smernicami Komisije za geografsko izobraževanje, ki deluje v okviru Mednarodne geografske unije (IGU). Le-ta si je postavila za eno svojih temeljnih nalog "... razvijanje mednarodne usmeritve načrtovanja geografskih kurikulumov, izobraževanja učiteljev ter geografskih učnih pripomočkov." (International Charter on Geographical Education, 1992, 2)

Po mnenju Komisije naj geografska izobrazba: "...vzpodbuja razumevanje med vsemi narodi, rasami in religijami" (ibidem, 8). Na osnovi tega globalnega cilja so

izoblikovali še sedem tematskih učnih ciljev, vezanih na pomen: "... učenja o ljudeh tujih kultur, različnih načinih življenja in različnih pokrajinah. Na ta način geografsko izobraževanje prispeva k osnovnim idejam Deklaracije Združenih narodov o pravicah otrok, ki pravi, da naj otrok uživa posebno zaščito. Morajo mu biti dane zakonske možnosti in druge priložnosti, da se bo lahko razvijal fizično, mentalno, moralno, duhovno in socialno zdravo ter v pogojih svobode in dostojanstva." (ibidem, 9)

Na tej osnovi je Komisija izoblikovala ugotovitev, da geografsko izobraževanje v veliki meri prispeva k mednarodnemu izobraževanju, kot je opisano v Priporočilu o izobraževanju za mednarodno razumevanje, sodelovanje in mir ter o izobraževanju, ki zadeva človekove pravice in osnovne svoboščine (International Charter on Geographical Education, 1992).

Pri definiranju globalnih učnih ciljev sedanjega geografskega izobraževanja daje Učni načrt za zemljepis v osemletni osnovni šoli (ZRSSŠ, 1993), kot tudi Učni načrt za geografijo v devetletni osnovni šoli (ZRSSŠ, 1998), poudarek tistim, ki spodbujajo aktivno vzgojno in znanstveno spoznavno vsebino in omogočajo pridobivanje ter razvijanje temeljnih geografskih znanj in spretnosti.

Med 11 globalnimi učnimi cilji pouka zemljepisa za triletno predmetno stopnjo (od 6. do 8. razreda) v osemletki in 13 globalnimi učnimi cilji geografije za štiriletno predmetno stopnjo (od 6. do 9. razreda) v devetletki lahko najdemo takšne, ki dajejo možnosti za oblikovanje spoznanj in razumevanje tudi z vidika človekovih pravic. To so spoštovanje drugih narodov in kultur, drugačnih od naše, strpnost do drugačnosti, mednarodno sodelovanje ter spoznavanje potrebe po prizadevanju za uresničevanje skupnih ciljev človeštva, kot so svetovni mir in ohranjanje naravne in kulturne dediščine za prihodnje rodove in upoštevanje človekovih pravic. Pomen razumevanja in vrednotenja človekovih pravic se tako lahko prevede v konkretne učne cilje, tako na lokalnem, regionalnem, državnem (npr. Slovenija, Italija, Madžarska) kot evropskem in globalnem nivoju.

Pravica do spoznavanja zemljepisa matičnega naroda in prilagoditve pouka geografije na narodnostno mešanem območju je upoštevana pri dopolnitvah – prilagoditvah UN za geografijo tako za osnovne kot srednje šole. V učnih načrtih za osnovne šole ni razlik med vsebinskimi prilagoditvami za obe manjšini, saj jih oboji širijo na območje matične države. Večje so razlike v organizacijskem pristopu. Italijanska narodnostna skupnost tako v svojih šolah uporablja italijanske geografske učbenike, ki jih učitelj individualno odbere iz t.i. liste predlogov učbenikov, ki so jih izdelali svetovalci za geografijo Zavoda RS za šolstvo in šport. Učitelji geografije pretežno obiskujejo geografske izobraževalne seminarje v Italiji ter izražajo težnjo po oblikovanju svoje predmetne skupine in se relativno malo vključujejo v delo ostalih geografov v regiji. Drugače je z madžarsko narodnostno skupnostjo, kjer najbrž tudi zaradi dvojezičnosti pouka uporabljajo predvsem slovenske geografske učbenike in so učbeniki v madžarskem jeziku predvsem dopolnilna literatura. Tudi njihovo povezovanje v celotno delo geografskih predmetnih skupin je aktivnejše.

V srednjih šolah je Republiška maturitetna predmetna komisija za geografijo pripravila in sprejela več sprememb in prilagoditev predmetnega izpitnega kataloga za geografijo (RIC, 1995 do 2001) za pripadnike italijanske in madžarske manjšine na narodnostno mešanem območju. Vse spremembe so bile izdelane na osnovi obstoječih učnih načrtov, tako da je prišlo le do poenotenja obeh didaktičnih dokumentov. V 35 šolskih urah, ki so v predmetnem izpitnem katalogu za geografijo namenjene obravnavi tematskega sklopa geografsko proučevanje domače pokrajine, se obravnava tematski sklop "geografija Italije" oz. "geografija Madžarske". Pripadnikom italijanske manjšine se pri študiju za maturo iz geografije omogoči uporaba geografske literature tudi v

italijanskem jeziku in enako tudi za pripadnike madžarske skupnosti se v seznam literature za maturo dodajo madžarska strokovna geografska dela, kot je to navedeno v Maturitetnem predmetnem katalogu (RIC, 1995).

Na narodnostno mešanem območju imajo kandidati pravico pri maturi izbirati med slovenskim in italijanskim jezikom oz. med slovenskim in madžarskim jezikom. Pri tem je potrebno poudariti, da ne gre le za prevajanje geografskih maturitetnih testov, temveč za njihovo vsebinsko prilagoditev, kot je to zapisano v samem maturitetnem katalogu (RIC, 1995, 23-26).

V članski sestavi Predmetne maturitetne komisije za geografijo sta tudi oba predstavnika manjšin, ki aktivno sodelujeta tako pri oblikovanju maturitetnih katalogov kot pri sestavi maturitetnih nalog in pri ocenjevanju le-teh. Od leta 1994, ko smo uvedli eksterno maturo, pa do leta 2001, je svojo pravico do izobraževanja in seveda do opravljanja mature iz izbirnega predmeta geografija uveljavilo 51 maturantov v italijanskem in 38 maturantov v madžarskem jeziku (ustni vir - RIC, 2000).

IV. Zaključek

Izboljšati mednarodno razumevanje in sporazumevanje, tudi ali predvsem, da priznavamo individualne človekove pravice, niso več samo težnje posameznikov in posameznih izobraževalnih ustanov ali držav. Danes se s tem izzivom ukvarjajo tako sociologi kot pedagogi, psihologi, zgodovinarji itd. Svoj pomemben delež prispevajo tudi geografi.

Ko osvajamo nova geografska znanja in sposobnosti tako o sebi kot o drugih, sočasno oblikujemo tudi svojo etično, kulturno, družbeno, politično zavest in občutljivost.

Ni pa dovolj, da samo z vsebinskimi gesli nakažemo geografsko učno vsebino, izvršimo izbor določenih držav in regij ali le naštejemo določene vsebine (npr. boj za človekove pravice) ali definiramo prostorske procese (globalizacija), ter nato oblikujemo katalog učnih ciljev. Prevladovanje tako zastavljenega šolskega dela lahko privede pouk na zgolj merljivo, točno določeno učno gradivo, ki je lahko preverljivo in ne upošteva različnih interesov, potreb in možnosti ljudi, aktualnosti časa in prostora.

Narodnostnima manjšinama je torej zakonsko zagotovljena pravica do izobraževanja v materinem jeziku in ohranjanja lastne kulturne identitete ter prilagoditve vzgojno-izobraževalnega sistema, tudi z vidika pouka geografije.

V. Literatura in viri

- Divjak, M., 1996: Etika in družba. Pouk o človekovih pravicah. Pedagoška fakulteta Maribor. Maribor.
- Hajdu, Z., Paasi, A., 1995: The Changing representation of Finland in Geographical Texts in Hungary: a contextual analysis. *Fennia* 173, No. 1, pp 33/53. Finland. International Charter on Geographical Education, 1992: The Declaration. Commission on Geographical Education. International Geographical Union. Scheffeld.
- Jasinski, Z., 1995: Narodna in državljanska vloga manjšinske šole. *Sodobna pedagogika*, letnik 46, št. 3/4, str. 183/190. Ljubljana.
- Kolenc-Kolnik, K., 1996: Pouk o človekovih pravicah pri geografiji. Uvodni znanstveni posvet o pouku o človekovih pravicah. Pedagoška fakulteta Maribor, Oddelek za sociologijo. Maribor.
- Kross, E., 1992: International Understanding and Cooperation as Central Task of Geographical Education. IGU Commission on Geographical Education Symposium. Interdependence in Geographical Education, pp. 117/119. Proceedings: edited by H. G. Hill. Boulder.
- Motik, D., 1992: Interkulturalna vzgoja. Vzgoja in izobraževanje, letnik XXII, št. 1, str. 22/25. ZRSŠŠ. Ljubljana.

OECD / CERl, 1983: The Education of minority groups: an enquiry into problems and practice of fifteen countries. The final report, Aldershot.

Učni načrti:

Zavod SR Slovenije za šolstvo in šport, 1993/95 in 1998:

- Učni načrti za zemljepis v osnovni šoli;
- Katalog učno - vzgojnih ciljev zemljepisa za osnovno šolo;

Učni načrt za geografijo- devetletna osnovna šola;

- Učni načrt geografija za gimnazije;

- Predmetni katalog za geografijo v srednjih tehniških oz. strokovnih šolah

Republiški izpitni center - Predmetni izpitni katalog za maturo - Geografija 1993, 1995/1996, 1998, 2000, 2001, Ljubljana.

Zakoni R Slovenije

- Zakon o osnovni šoli (1994).

- Zakon o gimnazijah in drugih splošnih šolah (1994).

- Pregled najpomembnejših predpisov o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji (1994).